

Առաջին ստիկանը, որ եկաւ Մուտավա-
քիլի կողմից, կոչուում է Արուսայից Մուհամ-
մետ իրն Իւսուֆ ալ Մարվազի: Սա է մեր
պատմագիրներէր Արուսեթը՝ «վերակացու հա-
յոց եւ հաւատարիմ ի վերայ հարկաց արքու-
նի»: Տարօն եւ Վասպուրականը ընդգլխանում
են: Երբ մօտենում է Տարօնի սահմաններին,
Բագարատ իշխանը մարդ է զրկում ընդ առաջ
թանկագին նուէրներով՝ «համոզեաւ մի ելա-
նէլ յերկիրս Հայոց»: Նոյնն է անում եւ Աշոտ
Արծրունին:

Արուսեթ ծածկում է որպէս թէ իր չար
յանձնարարութիւնը ընդգլխմ հայ իշխանների
եւ յայտնում որ իր գալստեան խնդիրն է «հարկ
եւ այլ հոգարարութիւն»: Ստանում է հար-
կերը եւ հեռանում:

Ասուրեթ ծանուցանում է Սամառա գործի
դրութիւնը: Հայ իշխանները, չուզենալով ըն-
դունել պետական պաշտօնեային, օրինական
քայլ չէին անում եւ շեշտում էին իրենց անկա-
խութիւնը: Մերժուած ստիկանը թերեւս ի-
րաւունք ունէր կասկածելու որ «հակառակ
թագաւորութեան բան ընդգլխմ լինի հանա-
պաղ»: Տեղացի արարները եւս նոյնն էին շշտ-
ջում Արուսեթին:

Հեռանալուս Արուսեթը տեղապահ թողեց
Մուսէին նրան հաւատարով «գլխակացութիւն
աշխարհիս եւ հարկս արքունի»: Մուսէն, Ձօ-
րահայի որդին, Աղձնիքում հաստատուած ա-
րար ցեղի պետն էր: Երեւում է, այս ցեղը
կոչուում էր Ձուրարիկ: Աղձնեաց Կոտոմ գիւղի
մասին խօսելիս Թոմա Արծրունին ասում է որ
նա սեփականութիւն էր Ձուրարեկն կոչեցեալ
ազգի: Ստոյգ ընթերցանութենէ Ձուրարիկ եւ
ցեղի անունն է, ինչպէս կայսիկ, ութմանիկ:
Արար աղբիւրները Մուսէին կոչում են որդի
Ձորարայի, փոխանակ հայ Ձորահայի: Թը-
ւում է թէ զանազանելու է երկու անունները,
Ձորահա հօր անունն է, Ձորարա՝ ցեղի, որ-
տեղից հայ զուրարիկը:

Մուսէ Բագարատի քեռայրն էր, ուրեմն
մօտ ազգական: Երբ ուզում է մանել Տարօն
«արքունի հարկաց պատճառաւ», Բագարատ
չէ թողնում: Կոխ է ծագում, Բագարատին օգ-
նութեան է գալիս Աշոտ Արծրունին, նրա քե-
ռորդին, եւ Մուսէ պարտուած հեռանում է:

Ասուրեթ նշանակել էր Վասպուրականի
հարկահաւաք Ալա ամիրային որ կոչուում էր
Ծովափի: Հայացրած մականունը այլ բան չէ
եթէ ոչ մեկ ծանօթ Պահաֆի, Պահապ, Արար
կայսիկ ցեղի իշխանական տունն էր:

Երոսէ Արուսեթին եւս համարում է նոյն
կայսիկ ցեղից, բայց չի պատճառաբանում իր
կարծիքը: Հաւանական է, որ Արուսեթի մա-
կանունը՝ Մարվազի հանել է Մանաւաղ-ից,
եւ կարծել է որ Մանաւաղեան տոհմի բնիկ
կալուածում հաստատուած արար ցեղը կարող
էր կոչուել նոյն անունով: Այս կերպ Ծովափի
ազգական է դուրս գալիս Արուսեթին:

Ալա հագարապետը, այսինքն՝ հարկահա-
ւաքը, նրան բախտին է արժանանում, ինչ որ
Մուսէն: Արծրունի իշխանները յարձակում
են նրա վրայ եւ քշում երկրից:

Այս ծանր լուրերի վրայ գալիս է Արուսեթ
նոր լիազօրութեամբ, բայց ճանապարհին մեռ-
նում է: Նրա տեղը ամիրապետը նշանակում է
Յուսեփին, Արուսեթի որդուն: Հայոց 300,
Քրիստոսի 851 թիւն էր երբ եկաւ Յուսեփ:
Նախորդ՝ 850 տարուայ հարկերը հաւաքել էր
Մուսէ, իսկ Արուսեթ՝ 849 թուի: Ասել է թէ,
Արուսեթի գալուտը եւ խոսովութեանց սկիզ-
բը հաշուելու է 849 թուից:

Յուսեփ գալիս է Հայաստան Ատրպատա-
կանի կողմից, մտնում է Աղբակ եւ նստում
Աղամակերտ, Արծրունեաց ստանում: Աշոտ
Արծրունին հեռանում է Մարգաստան, բողո-
քելով արար զօրավարի բնութեան դէմ: Նա-
մակով զանգատուած է որ թագաւորների
պարտքն է հոգ տանիլ երկրի վրայ եւ հսկել
հարկերի կանոնաւոր զանձումին եւ ոչ աստա-
տակել եւ աւարտութիւն անել: Աշոտի մայրը
Մտակերի դուստրը, անձամբ ներկայանում է
Յուսեփին եւ համոզում է խաղաղել:

Արար ամիրան թողնում է Վասպուրական
եւ Բզնունիքի վրայով գալիս Սլաթ՝ Բագա-
րատ իշխանի դէմ: Սա աւելի անդգոյշ է դրա
նրում քան Աշոտ Արծրունին եւ հաւատարով
ամիրայի ողորդի խօսքերին, որպէս թէ կան-
չում է երկրի իշխանութիւնը նրան յանձնելու,
գնում է նրա մօտ: Յուսեփ չղթայում է եւ
զրկում Սամառա, իսկ ինքը իջնում Մուշ ձմե-
րելու այնտեղ: